

Dílna psaní na II. stupni

MILOŠ ŠLAPAL

Tradice živého psaní, kdy žáci píší se zájmem, ze srdce a pro konkrétní čtenáře, není v českých školách dosud příliš rozšířena. Aby se každý žák stal pisatelem, potřebuje psát své texty a zažívat odezvu od čtenářů, která zpětně buduje jeho vlastní pisatelské sebevědomí. Přitom, vycházíme-li z vize pro rozvoj pisatelství projektu Pomáháme školám k úspěchu, měl by každý žák prostřednictvím psaní zažívat radost, komunikovat s ostatními, poznávat sebe i svět, zpřesňovat své myšlení a vnímavě reflektovat své postoje a pocity.

Existuje formát, umožňující žákům a učitelům živě psát, dokonce vytvořit společenství pisatelů, kteří se těší na psaní a následné čtení textů svých i svých spolužáků: dílna psaní, starší sestra dílny čtení.

Je nějaký rozdíl mezi dílnami psaní na prvním a druhém stupni základní školy?

Pokud se učitel rozhodne na druhém stupni pracovat ve formátu dílny psaní, musí se vypořádat se složitější situací. Časová dotace předmětu český jazyk a literatura je často jen 4 hodiny týdně, pisatelství nejde tak snadno „zužítkovat“ v přijímacích a jiných testech, takže nemusí být okolím považováno za podstatné ve chvíli, kdy se učitel rozhoduje, čemu se bude věnovat. V neposlední řadě je výuka slohu zvykově spjata se slohovými útvary a předpokládá se, že by starší žáci měli psát podle vnějších slohových zadání, což může být v rozporu s vnitřním pisatelským zaujetím a volbou toho, o čem žák skutečně psát chce.

Proč je pro mě dílna psaní ve výuce českého jazyka nepostradatelná?

Především dává smysl. Žáci mohou využívat **stejný postup jako profesionální pisatelé**. Hledají a vybírají si téma, ujasňují si, s jakým záměrem budou psát a pro jakého adresáta, předem si připravují myšlenky, informace, vytvářejí si plán svého textu. Píší hrubou verzí a už během práce svůj rozepsaný text konzultují s ostatními, vylepšují jej nebo přepracovávají, text následně redigují včetně pravopisných korektur a přepisují do čisté verze. Hotové texty jsou pak autory čteny nebo publikovány. Snad nejpodstatnější změnou oproti běžné slohové výuce je **stálá přítomnost čtenářů (adresátů) nebo konzultantů**, s nimiž může každý z autorů uvažovat o svém textu a ověřovat si jeho účinky.

Pokud se daří udržovat velkou míru volnosti v tom, o čem si žáci při psaní rozhodují, a když vytváříme dostatek příležitostí k vylepšování pisatelského řemesla, zvyšuje se šance, že dílna psaní pomůže zlepšovat nejen sebeúctu dětí, ale i jejich vzájemné poznání a vztahy.

Dílna psaní také může hrát významnou roli při uplatňování gramatických, pravopisných i stylistických pravidel. Uměle

vytvořené situace v učebnicích nebo testech nejsou pro žáky tak podnětné jako čisté verze jejich vlastních textů, které budou číst čtenáři, na nichž jim záleží. Jednotliví žáci mají také vlastní specifické problémy a je mnohem pravděpodobnější, že se budou chtít zabývat např. nesprávnými tvary podmiňovacího způsobu či psaním čárek ve svých vlastních větách než při řešení cvičení. V dílně psaní je fáze korektur jasně pojmenována. Je včleněna do procesu psaní a neměla by předčasně ničit chuť psát a prostřednictvím psaného komunikovat s ostatními.

Proč se dílna čtení neobejde bez svobodného psaní? Jak taková dílna vypadá?

V dílně psaní na II. stupni začínají žáci psát úplně volné texty na libovolné téma, s libovolným záměrem a adresátem. K této příležitosti se vracíme i v dalších ročnících. Proč je volnost tak důležitá? Platí zde podobnost se čtenářstvím: Tak jako si skutečný čtenář dokáže vybrat knihu, která mu přináší zážitek z četby, tak i skutečný pisatel si dokáže najít, o čem chce psát, tak aby to zaujalo ostatní i jeho samotného.

Na začátku práce v dílně psaní si proto děti obvykle promýšlejí, o čem chtějí vůbec psát. Není to jednoduchý proces, zvláště pro děti, jež nebyly zvyklé psát svobodně. O čem mám psát, aby mě to psaní bavilo? A co když ještě navíc chci, aby můj text zaujal čtenáře? Některé děti rychle nacházejí možnosti pro své psaní, některé potřebují dostatek času na promýšlení, nacházení, odkládání a nové nacházení toho, co stojí za to psát. Oporou pro kvalitní a zaujaté psaní mohou být také různé podpůrné materiály, umožňující dětem promýšlet jednotlivé kroky a s pomocí ostatních si důkladněji ujasňovat své myšlenky. Takový materiál může pomoci nejen žákovi, který se právě rozhoduje, ale i dětem, jež v hodině chyběly a začínají pracovat od začátku, stejně jako žákovi, který není s volbou spokojen a potřebuje znovu prozkoumávat možnosti ve své hlavě.

Příklad č. 1: Výběr toho, o čem bych chtěl psát (formulář)

Napište text, který zaujme ostatní a především zaujme vás samotné (bude vás bavit psát).

času na individuální, nerušené psaní a přemýšlení s možnostmi konzultovat s ostatními spolužáky a učitelem.

Co když je nějaký žák při psaní rychlejší než druhý?

Pro učitele může být obtížné přijmout dílnu psaní jako individualizovaný formát, kdy se jednotliví žáci ve stejném čase nacházejí v jiných fázích psaní. Zatímco někteří žáci se stále ještě vracejí k výběru tématu, jiní už píšou hrubou verzi. Zatímco někteří jsou s textem již hotovi v podobě čisté verze, jiní teprve nahrubo dokončují svou první verzi. Existuje mnoho způsobů, jak tuto situaci zvládnout. V nejpřirozenější podobě může například žák, který dokončil své psaní, začít psát další text. Žáci ale mohou také plně využít fázi prezentace, kdy si mezi sebou začnou číst své texty (v duchu nebo potichu v malých skupinkách), oceňovat, co se spolužákům dařilo, psát jim své vzkazy, případně návrhy na vylepšení, jichž je možné ihned využít.

Rychlost také nemusí přinášet kvalitu. Některé děti, a jsou to často výborní pisatelé, si potřebují text předem důkladně promyslet a částečně si jej napsat v duchu, svůj text stále vylepšují a tráví s ním spoustu času. Jiné děti napíšou rychle celý text a je pro ně obtížné napsané vylepšovat. Tento důležitý návyk vzniká postupně, spolu se přesvědčením, že se o svůj text budou vrstevníci zajímat, a proto mi na něm záleží.

Jak to mám mít jako učitel pod kontrolou, když žáci nepracují všichni najednou a stejně?

Dílna psaní je formát, v němž viditelně probíhá sebeřízení žáků, kdy se z podstaty přirozeného psaní pisatelé rozhodují o spoustě věcí. Jako učitelé můžeme sebeřízení podporovat podpurnými materiály, vstupy zaměřenými na reflexi a metakognici toho, co a jak žáci píšou, stejně jako prostředím, v němž si děti samy rozhodují o tom, na čem, jak a případně s kým budou v jednotlivých hodinách (spolu)pracovat. Nezbytná je také podpora v oblasti „pisatelského řemesla“, při níž můžeme postupně vnášet – prostřednictvím minilekcí – jednotlivé pisatelské dovednosti a znalosti, které v dalších psaních posilují schopnost sebeřízení žáků.

Příklad č. 5: Na co se mohu zaměřit při vylepšování svého textu²

Na co se mohu zaměřit při vylepšování svého textu

- Vymyslím zajímavý název.
- Úvodní věta zaujme čtenáře (překvapí, šokuje, vtáhne, vyvolá zájem...).

- Využívám přímou řeč (pro rozhovory postav).
- Příběh vypráví některá z postav v 1. osobě.
- Používám zajímavá slovesa (*vykřikl, zašeptal, vtrhl...*).
- Vkládám jiné formáty (deník, sms, zpráva v televizi).
- Pečlivě popisuji nějaké prostředí nebo detail (dům, dveře, klika, ulice).
- Dramatizuji zápletku, napínám čtenáře.
- Překvapivě zakončím text.

Pozn.: Návod je využitelný pro psaní beletristických textů. Nemůžeme ho používat univerzálně (např. pro záměr odborné poučit čtenáře).

Žáci by ale měli psát různorodé texty a pouštět se do náročných pisatelských výzev. Jak se to v dílnách psaní zařizuje?

Při zvyšování náročnosti pro nás nejsou vodítkem slohové útvary, ale pisatelské příležitosti, které dětem umožňují promýšlet, uplatňovat a v kontextu používat jednotlivé složky pisatelství (s jakým záměrem píšou, pro koho je text určen, o čem chci psát a jak to souvisí se mnou samotným, jakou pozici zaujmu jako autor).

Žáci například zkoušejí psát jako spisovatelé fiktivní texty, a to zpočátku zcela volně, později v určitém žánru (např. sci-fi nebo psychologický horor). Snaží se odborně poučit spolužáky prostřednictvím odborných textů včetně náležitostí obvyklých pro odbornou komunikaci (citace, poznámky, odborný jazyk, resumé), snaží se popisem vyvolávat emoce, přesvědčit ostatní o svém názoru, uvažovat a používat při svém zvažování argumenty, psát básně, píšou jako novináři publicistické texty, v nichž mohou uplatnit vlastní pohled a zkušenosti.

Co ale se žáky, kteří psát neumějí a nechtějí? Nebudou v dílně psaní rušit?

V dobře fungující dílně psaní nachází zálibu mnoho žáků. I neklidnější žáci se při psaní a jeho promýšlení soustředí, a navíc, jakmile zjistí, že se o to, co napíšou, spolužáci zajímají a jejich texty se skutečně čtou, vzrůstá jejich motivace a chuť psát. Často mohou uplatňovat zajímavé historky ze života, i nečekané pohledy na svět kolem, a zvyšovat tak svou sociální prestiž ve třídě.

Může se stát, zvláště u pisatelské komunity, která se teprve utváří ve třídě, kde jsou poškozené vztahy mezi dětmi, že psaní může sloužit třeba i k vyřizování účtů a získání moci nad někým. V těch výjimečných případech, kdy se to stane, můžeme téma pisatelské slušnosti vtáhnout do třídy a využít je ke zvýšení vzájemné empatie. Žáci pak vědomě dodržují zásadu neubližovat psaním ostatním. Tak například vyjednávala Nicol Ž.,

² Vycházíme z vize pro rozvoj pisatelství projektu Pomáháme školám k úspěchu.

UČITELSKÉ ŘEMESLO

když chtěla psát text o tom, co si myslí o své třídě. Rozhodla se, že se v něm zmíní o všech spolužácích ve třídě, text chtěla psát zábavně a trochu drsně. Poctivě obcházela všechny spolužáky a ptala se jich, co může použít a co už jim vadí.

To je zároveň velký úkol učitele, vytvářet takové společenství pisatelů, v němž se budou cítit všichni bezpečně, budou chtít sami psát a také číst své texty ostatním. Spolu s tím

získají možnost slyšet a číst texty, které nenapsali profesionální spisovatelé, ale jejich vlastní spolužáci.

Na žákově potřebě vyjádřit se pak výuka staví rozvoj a znalost postupů a formátů psaní, ovládání jazykových prostředků a také dovednosti a postoje pro sdílení a ke spolupráci s druhými. Psaní pak skutečně pomáhá lidem domluvit se a snášet se s druhými.

Miloš Šlapal, učitel českého jazyka a dějepisu na Základní škole Emila Zátopka v Kopřivnici, pracuje jako pedagogický konzultant projektu Pomáháme školám k úspěchu, podporovaného rodinnou nadací manželů Kellnerových, je také členem odborného vedení projektu

Jste si jistí, že máte dostatečné důkazy o učení žáků?

MICHAL ORSÁG, KVĚTA SULKOVÁ

Každý učitel se během výuky dostane do bodu, kdy učivo probral a zvažuje, jestli už je správný čas posunout se dál, nebo je nutné věnovat se látce o něco déle. Potřebuje, aby všichni žáci zvládli danou oblast, než s nimi pokročí k další. Jak ale ověřit, zda se žáci naučili to, co zamýšlel, že se naučí?

Jakožto učitelé během hodin průběžně zjišťujeme, co se žáci naučili – obvykle prostřednictvím krátkých testů, opakovacích cvičení nebo třeba řízenou diskusí. Jak ale ověřit porozumění každého jednoho žáka tak, aby nám to v hodině (nebo po ní) nezabralo příliš mnoho času?

Objektivní měřítka pro posouzení našeho působení

Když začneme zkoumat dopady naší výuky, zamýšlíme se nad otázkami typu *Opravdu to žáci pochopili? A Jsou připraveni pokročit k dalšímu tématu?* Pokud dokážeme na tyto otázky nalézt odpovědi, vyjasní se také, jestli byl náš přístup v dané hodině účinný a jestli se jakožto učitelé zlepšujeme.

Jak tedy poznat, co už žáci umějí a znají? V první řadě je třeba si uvědomit, že chování žáků v průběhu hodiny nevyovídá o jejich učení. Žáci mohou být pozorní, angažovaní a soustředěně pracovat – a i tak se mnoho nenaučit. Proto nemůžeme při kontrole učení žáků spoléhat na své dojmy

z hodiny, ale potřebujeme přímé důkazy, které učení žáků odhalí. Prověřování porozumění by mělo probíhat pravidelně, jako pevná součást hodin, abychom chyby žáků zachytili co nejdříve. Když ale například některý typ kontrolní úlohy použijeme ve čtyřech třídách, můžeme získat sto dvacet různých výsledků, a jestliže se každému budeme věnovat (jen) minutu a půl, zabere nám kontrola tři hodiny práce. Je proto důležité zamýšlet se i nad strukturovaností odpovědí – díky tomu dokážeme rychleji vyhodnotit jejich správnost.

Otázky s více odpověďmi

Doporučujeme například použití otázek s více odpověďmi, na něž budou odpovídat všichni žáci najednou formou hromadného hlasování. K tomu jsou velmi vhodné mazací tabulky, na které žáci své odpovědi zapisují, a po vyzvání naráz ukazují směrem k vám. Je-li to možné, naplánujte odpovědi, kde je více možností správně (žáci mají za úkol určit všechny správné odpovědi), snížíte tak pravděpodobnost, že žák zvolí správné řešení náhodou.